

**UNIWERSYTET WARSZAWSKI
WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI
INSTYTUT NAUK O PAŃSTWIE I PRAWIE**

MGR ANNA KIEŁCZAWA

**U POCZĄTKÓW KONCEPCJI PAŃSTWA
GENERAŁA CHARLES'A DE GAULLE'A**

**AUTOREFERAT PRACY DOKTORSKIEJ
PRZYGOTOWANEJ POD KIERUNKIEM
PROFESORA HUBERTA IZDEBSKIEGO**

WARSZAWA 2018

1. Temat pracy i uzasadnienie jego wyboru

Prezentowana rozprawa poświęcona jest początkom koncepcji państwa w myśli generała Charles'a de Gaulle'a. Przedmiotem analizy są wybrane czynniki, które wpłynęły na kształtowanie się owej koncepcji. Celem pracy jest wskazanie inspiracji ideowych de Gaulle'a oraz kształtowania się jego poglądów w kierunku silnego przywództwa. Rozprawa nie pretenduje do miana kompleksowego opracowania genezy koncepcji państwa generała Charles'a de Gaulle'a, lecz koncentruje się na tych jej aspektach, które nie były do tej pory szerzej rozważane w polskiej literaturze, badaniu których poświęcali się w polskiej nauce nieliczni. Przedmiotem analizy jest w pierwszej kolejności wpływ środowiska rodzinnego i społecznego Charles'a de Gaulle'a na kształtowanie się jego poglądów, w dalszej kolejności wpływ dzieł pisarzy czytywanych przez niego, jak i całe jego pokolenie. Pierwszego zarysu koncepcji państwa autorka upatruje we wczesnych tekstach generała de Gaulle'a. Zostały one zestawione z doktryną Benjamina Constanta, Carla Schmitta i Józefa Piłsudskiego, ponadto podjęto się także porównania konstytucji V Republiki z niewątpliwie znaną Generałowi Konstytucją kwietniową. W rezultacie dostrzeżone zostały analogie, które wskazują na wysokie prawdopodobieństwo wpływu wymienionych myślicieli na elementy koncepcji państwa w myśli Charles'a de Gaulle'a. Wreszcie, pochyłono się nad projektem konstytucji rządu Rewolucji Narodowej i poddano analizie zbieżności z tekstem konstytucji V Republiki. Przed drugą wojną światową Charles de Gaulle blisko współpracował z Philippem Pétainem, stąd celowe wydaje się odejście od powszechnej narracji, oczywistego zresztą, antagonizmu między Rewolucją Narodową a Wolnymi Francuzami i próba odnalezienia punktów zbieżnych. Na wybór tematu rozprawy wpływ miał także fakt, iż z przyczyn politycznych i historycznych, projekt konstytucji rządu Rewolucji Narodowej był przedmiotem ograniczonego zainteresowania badaczy i nie poświęcano mu nadmiernej uwagi, nawet w samej Francji, uważając cały reżim Vichy wraz z wytworzoną przez niego legislacją za wstydlivy rozdział francuskiej historii. Tymczasem kolejne projekty tejże konstytucji, niezależnie od kontekstu historycznego i jego oceny, stanowią bardzo cenny dorobek francuskiego konstytucjonalizmu, którego nie należałoby lekceważyć.

2. Cele badawcze i metodologia

Zasadniczym celem badawczym, jaki leży u podstaw rozprawy, było ustalenie jakie czynniki miały wpływ na kształtowanie się koncepcji państwa Charles'a de Gaulle'a, przy czym za punkt wyjścia przyjęto zasadniczą tezę, w myśl której owa koncepcja ukształtowała

się relatywnie wcześnie, tj. już w latach 30. XX wieku i znalazła odzwierciedlenie w pracach opublikowanych przez de Gaulle'a w okresie międzywojennym. W rozprawie sformułowano pięć dalszych tez, z których pierwsza dotyczy wpływu środowiska rodzinnego i kontekstu społecznego na koncepcję państwa w myśli generała de Gaulle'a. Analiza literatury i tekstów źródłowych pozwoliła dalej na sformułowanie twierdzenia o wpływie na tę koncepcję twórczości przedstawicieli nurtu narodowego, takich jak Charles Péguy, Ernest Psichari, Maurice Barrès, a także filozofów, Émile'a Boutroux i Henri'ego Bergsona, czytanych przez współczesne de Gaulle'owi pokolenie Francuzów, oraz popularnych wówczas organów i ruchów chrześcijańskiej demokracji *Le Sillon* oraz *Le Correspondant*. Po trzecie, uwzględnienie wczesnej twórczości literackiej Charles'a de Gaulle'a doprowadziło do sformułowania tezy o ukształtowaniu się koncepcji głowy państwa jako *pouvoir modérateur* pod wpływem doktryny Benjamina Constanta, ale też Carla Schmitta oraz Józefa Piłsudskiego. Analiza porównawcza tekstów konstytucyjnych pozwoliła postawić tezę o podobieństwie konstytucji V Republiki oraz Konstytucji kwietniowej, a także o analogiach między konstytucją V Republiki oraz konstytucją rządu Rewolucji Narodowej, zwanej popularnie *konstytucją Vichy*. Cel dysertacji nie ogranicza się do omówienia poszczególnych wyżej wymienionych czynników, lecz zawiera również podsumowanie owej koncepcji państwa, która została ostatecznie wyrażona w przemówieniu wygłoszonym w 1946 roku w Bayeux a następnie w treści konstytucji V Republiki. Wokół tych zagadnień skoncentrowały się rozważania zawarte w rozprawie doktorskiej.

Dysertacja została pomyślana jako studium z zakresu historii doktryn politycznych i prawnych. Niemniej, specyfika podjętej problematyki wymagała odwołania się również do szerszego kontekstu historycznego, politycznego, literackiego i filozoficznego, a także przeprowadzenia komparatystycznej analizy tekstów konstytucyjnych. Rozprawa przygotowana została zasadniczo w oparciu o metodę deskryptywną (opisową) oraz przy zastosowaniu metody historycznej, poprzez analizę historycznego kształtowania się poglądów Charles'a de Gaulle'a.

W polskim piśmiennictwie początki koncepcji państwa generała de Gaulle'a były przedmiotem szerokich badań i analiz dr hab. Kazimierza Michała Ujazdowskiego. Jego publikacjami, spośród których wymienić należy zwłaszcza *Ocalenie Republiki. Charles de Gaulle wobec tradycji republikańskiej (1940-46)*, antologię tekstów i dokumentów źródłowych pt. *V Republika Francuska. Idee, konstytucja, interpretacje* oraz *Geneza i tożsamość konstytucji V Republiki Francuskiej*, w pewnym stopniu inspirowane jest niniejsze opracowanie, choć

trzeba zaznaczyć, że autorka skupiła się na zagadnieniach, które nie były przedmiotem badań lub w ograniczonym zakresie interesowały badaczy, w tym wyżej wymienionego.

Dzięki zagranicznym kwerendom możliwe było wykorzystanie źródeł i literatury w znacznej mierze niedostępnych w Polsce, w tym przede wszystkim bogatej literatury francuskiej ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Paryżu oraz francuskich Archiwów Państwowych (*Archives Nationales*), a także literatury wprawdzie w Polsce dostępnej, lecz tylko w wersji francuskojęzycznej, w tym pozycji ze zbiorów Biblioteki Ośrodka Kultury Francuskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Tytuły w języku francuskim miały dominujące znaczenie i, co do zasady, przekład z języka francuskiego na język polski został dokonany przez autorkę niniejszej rozprawy.

3. Struktura pracy

Z uwagi na konieczność odniesienia się do różnorodnych grup zagadnień w rozprawie wyodrębniono pięć rozdziałów, poprzedzonych uwagami o charakterze wstępnym. W rozdziale pierwszym przedstawiono czynniki kształtujące koncepcje generała de Gaulle'a w młodości, tj. uwarunkowania rodzinne, społeczne, polityczne, wpływ chrześcijańskiej demokracji – ruchów związanych z *Le Sillon* oraz *Le Correspondant*, ulubionego pisarza de Gaulle'a, Charles'a Péguy oraz innych twórców takich jak Ernest Psichari, Émile Boutroux, Henri Bergson i Maurice Barrès. Rozdział drugi poświęcony został szerszym rozważaniom dotyczącym analogii pomiędzy koncepcjami de Gaulle'a wyrażonymi w jego wczesnych tekstach a doktryną Benjamina Constanta, zwłaszcza jego koncepcją władzy królewskiej, doktryną Carla Schmitta, przede wszystkim jego pojęciem demokratycznej dyktatury. Rozdział trzeci zawiera uwagi na temat analogii do poglądów Józefa Piłsudskiego oraz podobieństw w treści konstytucji V Republiki z 1958 roku oraz Konstytucji kwietniowej z 1935 roku. W rozdziale czwartym zebrano rozważania odnoszące się do niepodjętej dotąd szerzej w polskiej literaturze problematyki powstawania kolejnych projektów konstytucji rządu Rewolucji Narodowej oraz skomplikowanych powiązań między de Gaullem a Vichy, a także podobieństw pomiędzy konstytucją V Republiki a ostatecznym projektem konstytucji rządu Rewolucji Narodowej. Ostatni rozdział pracy podsumowuje i ma na celu zobrazowanie w jakim kształcie, pod wpływem rozmaitych czynników, wykrystalizowała się ostatecznie koncepcja państwa Generała. Całość rozprawy zamyka zakończenie, gdzie zebrane są najważniejsze ustalenia oraz konkluzje.

4. Podstawowe ustalenia

4.1 Analiza zagadnień związanych z rodowodem i środowiskiem, w jakim dorastał Charles de Gaulle, pozwoliły potwierdzić tezę o tym, że czynniki związane z osobistym doświadczeniem przyszłego generała kształtowały jego spojrzenie na sprawy państwa od najmłodszych lat. Uwzględniono przy tym społeczny i polityczny kontekst epoki. Swoim przodkom zawdzięczał de Gaulle wczesne zainteresowanie historią i literaturą oraz przywiązanie do katolicyzmu, patriotyzmu i tradycyjnych wartości. Przyszły generał kształcił się w szkołach katolickich. Ojciec generała, Henri de Gaulle, przekazał synowi zamiłowanie do historii. Jako żarliwy katolik, a zarazem przeciwnik idei rewolucyjnej, bliski był katolikom liberalnym ze środowiska *Le Correspondant*. W rodzinie de Gaulle podziwiano armię i otaczano ją kultem, co nie pozostało bez wpływu na wybór ścieżki kariery przyszłego generała, zwłaszcza że de Gaulle dorastał w świadomości potencjalnego zagrożenia ze strony Niemiec.

4.2 Rozważania zawarte w rozprawie doprowadziły dalej do wniosku, iż poglądy de Gaulle'a dojrzewały pod wpływem twórczości Charles'a Péguy. Istnieją punkty zbieżne pomiędzy myślą Charles'a de Gaulle'a a poglądami jego ulubionego autora. Alain Peyrefitte w książce poświęconej postaci de Gaulle'a (*C'était de Gaulle*) wspomina rozmowę, w której generał stwierdził wprost, że żaden inny pisarz tak bardzo na niego nie wpłynął i że czytał wszystko, co wyszło spod pióra Péguy. De Gaulle nawiązuje również do Péguy w *La France et son Armée*. Typologia ustrojów stworzona przez Charles'a Péguy, oparta na podziale na *archie* i *kracje* miała zdyskredytować współczesny mu rząd. Jednak, podobnie jak Charles de Gaulle, to nie demokrację pragnął odrzucić, ale sposób jej praktykowania. Charles Péguy zdiagnozował nieuniknione zło tkwiące w każdej bez wyjątku partii politycznej: zmierzanie w kierunku oligarchii oraz dążenie przez polityków do osiągnięcia osobistej chwały. Demokrację mogłoby uzdrowić ograniczenie roli parlamentu i wysunięcie na pierwszy plan egzekutywy, co też Charles de Gaulle urzeczywistnił w instytucjach V Republiki. Głębokie przekonanie Péguy o mesjanizmie francuskim opierało się na pewnej idei ojczyzny, która także zapewne legła u podstaw *une certaine idée de la France* – pewnej idei Francji wyznawanej przez Charles'a de Gaulle'a, rozumianej jako idea wyjątkowej roli, jaką Francja ma do odegrania w świecie.

4.3 W rozprawie dowiedziono również, iż myśl polityczna Charles'a de Gaulle'a opiera się w znacznym stopniu na koncepcjach chrześcijańskiej demokracji, a zwłaszcza czerpie z dwóch chrześcijańskich ruchów demokratycznych *Le Sillon* i *Le Correspondant*. Nie istnieją żadne pisemne dowody kontaktów Charles'a de Gaulle'a z Markiem Sangnier, wokół którego

skupiony był ruch *Le Sillon*. Jedynym zachowanym śladem jest list kondolencyjny de Gaulle'a, po śmierci żony Marka Sangnier w 1952 roku, której przypisał potrójną zaletę: kobiety, Francuzki i chrześcijanki. List ten świadczy o co najmniej epizodycznych kontaktach de Gaulle'a z Sangnier. Wiadomo natomiast, że Charles de Gaulle miał okazję bywać w pewnych środowiskach lewicy katolickiej, zwłaszcza *Jeune République*, ligi założonej przez Marka Sangnier. Paradoksalnie, członkowie tej nader pacyfistycznej organizacji byli bardzo zainteresowani ideą armii zawodowej proponowanej przez de Gaulle'a. Charles de Gaulle miał okazję uczestniczyć w dyskusjach i kolokwiah organizowanych przez tę grupę. W czerwcu 1940 roku de Gaulle wręcz wprost oznajmił René Cassinowi, że jest zwolennikiem Republiki Marka Sangniera. W 1912 roku ten ostatni opublikował w *La Démocratie* artykuł pod tytułem *Czego żądamy*, domagając się przyznania prawa wyborczego kobietom, referendum i profesjonalnego Senatu. Wszystkie wymienione postulaty były podnoszone również przez Charles'a de Gaulle'a. Drugim z ruchów chrześcijańsko-demokratycznych, które wywarły wpływ na myśl generała de Gaulle'a było środowisko liberalnych katolików skupione wokół czasopisma *Le Correspondant*. Powstałe w 1829 roku pismo mogło zainteresować de Gaulle'a jako ostoja tradycyjnych wolności Francuzów. Było pewną nadzieją na powstanie umiarkowanej prawicy. Środowisko to odróżniało się od populistów i socjaldemokratów, równocześnie nie odzęgując się od dziedzictwa Rewolucji 1789 roku. *Le Correspondant* nie stawiał się w opozycji wobec Republiki wprowadzonej w latach 1848-1875, a jedynie sprzeciwiał się formie owego reżimu republikańsko-parlamentarnego, jak wyjaśnił Charles de Gaulle swojej matce, w liście napisanym w 1915 roku, obnażając nieudolność władzy wykonawczej i nieskuteczność izb parlamentarnych.

4.4 De Gaulle w swoich tekstach przywołuje Ernesta Psichari'ego zaledwie pięć razy, między innymi w *Le Fil de l'épée* oraz w swoich *Carnets*. De Gaulle znał jednak bardzo dobrze dzieła Psichari'ego. Obie postaci łączą zwłaszcza wspólne doświadczenia młodości – w tym zaangażowanie w sprawę Dreyfusa, rzadko spotykane w środowiskach katolickich, a także podobne wykształcenie. Łączyło ich też to samo zainteresowanie Ojczyzną i potencjałem tkwiącym w narodzie. Obaj dostrzegali w znajomości historii narzędzie do kierowania działaniem ludzi żyjących w teraźniejszości. Lektura tekstów Psichari'ego, zwłaszcza *L'Appel des armes* inspirowała de Gaulle'a do wielkiego zamiłowania dla Francji i wojska. W powieściach pisarza de Gaulle odnajduje wiele znanych mu doświadczeń żołnierskiego życia. Podobnie jak Psichari, Charles de Gaulle postulował wyposażenie francuskiej armii w nowoczesne narzędzie obrony – czołgi – oraz w narzędzie operacyjne, jakim miałyby stać się zawodowa armia.

4.5 Jak to ujął Alain Larcan, koncepcje Charles'a de Gaulle'a rozwijały się pod znakiem *trzech B*. De Gaulle pisze wprost, iż przyczyn i skutków naprawy upatruje w *nadejściu Boutroux, Barrèsa, Bergsona*. W 1916 roku, w swoich *Carnets*, Charles de Gaulle podaje definicję przypadkowości (*contingence*) w duchu odpowiadającym definicji stworzonej przez Boutroux: *Przypadkowość to cecha tego, co mogło się nie wydarzyć lub wydarzyć się inaczej*. Odnajdziemy tę refleksję także w *Le Fil de l'épée: na wojnie, jak i w życiu, to, co się wydarzyło, drugi raz się nigdy nie wydarzy, a podjęte raz działanie, jakie by nie było, równie dobrze mogło być inne lub mogło go nie być wcale*. De Gaulle podkreślał, że jego ojciec podziwiał Bergsona i że także on sam miał w młodości styczność z jego filozofią. Cytuje go przede wszystkim w *Le Fil de l'épée*. Charles de Gaulle przywołuje dwa dość długie cytaty z Bergsona, które delikatnie modyfikuje, z których oba dotyczą związku między *inteligencją i analizą a instynktem, impulsem, słowem: intuicją, która jest źródłem działania*. W swoich tekstach zarówno Bergson, jak i de Gaulle całkowicie odrzucali fatalizm, podkreślali wartość ludzkiej woli, wartość duchową. Co ciekawe, de Gaulle już w 1921 roku znakomicie sformułował myśl, którą odnajdziemy później, w roku 1932 u Bergsona: *Nie wierzymy w fatalizm historii. Nie ma przeszkód, których niezłomna wola nie byłaby w stanie pokonać, jeśli w porę stawi im czoła (...). Zapamiętajcie tę naukę, historia to nie tylko fatalizm. Są chwile, w których wola kilku ludzi pokonuje determinizm i otwiera nowe możliwości. Gdy rozpaczacie nad złym, a obawiacie się gorszego, mówią wam: "oto prawidła historii" (tak chce ewolucja), wyjaśniamy uczenie: powstańcie panowie przeciw uczonemu tchórzostwu*. Trzeci z wymienionych autorów, Maurice Barrès w pierwszej fazie swojej twórczości opowiadał się za silną egzekutywą skupioną w rękach prezydenta wybieranego w wyborach powszechnych i wyrażał aprobatę dla demokracji bezpośredniej. Sam de Gaulle przyznał, że wpływ na niego wywarł Barrès, *który przywrócił elitom kraju świadomość narodowej tożsamości, ukazując im przodków nierozzerwalnie z nimi związanych*. Pisząc *La France et son armée*, de Gaulle najprawdopodobniej znał już wszystkie dzieła Barrèsa. Z całą pewnością wiadomo, że de Gaulle w 1927 roku przeczytał siedem dzieł tego autora, sporządzając notatki z lektury, zaś podczas redakcji *Pamiętników wojennych* pochylał się nad *Cahiers* Maurice'a Barrèsa. Charles de Gaulle w liście z 1954 roku adresowanym do Jean-Marie Domenach pisał: *Waszego Barrèsa czytałem bardzo dokładnie, lecz nie bezinteresownie, gdyż wciąż nie przestaje mnie zachwycać*. Z tematyki charakterystycznej dla Barrèsa, de Gaulle zajmował się zwłaszcza tematem historii narodowej, tradycji, nieprzerwanej więzi między pokoleniami oraz tęsknoty za utraconymi miastami, takimi jak Metz i Strasburg.

4.6 Rozważania zebrane w rozprawie potwierdziły tezę o tym, że de Gaulle podstawy swojej koncepcji państwa sformułował już w swoich wczesnych tekstach literackich. W *Le Fil de l'épée* de Gaulle kreśli wizję silnego przywódcy państwa, noszącego cechy Constantowskiego arbitra – monarchy republikańskiego, który podobnie jak u Carla Schmitta może w stanie wyjątkowym stanąć ponad prawem. Generał pisze w swoim dziele, iż wywyższenie jednego człowieka ponad innych może być usprawiedliwione wyłącznie jako gwarancja interesu publicznego. Dążenie do uniezależnienia władzy wykonawczej od władzy ustawodawczej podyktowane jest właśnie tym interesem. Jednak silna osobowość i odpowiedzialność to jeszcze za mało, aby porwać za sobą tłumy. Przywódca musi posiadać wrodzoną charyzmę. Generał uważał także, iż modelowy przywódca winien kierować się doktryną okoliczności. Zasadniczą rolą przywódcy jest ocena warunków w określonej sytuacji. Zwycięstwo przynosi mu ich znajomość, oszacowanie i wykorzystanie. Klęskę powoduje natomiast ich nieznanie, zła ocena lub lekceważenie. Ostatni ze znaczących wczesnych tekstów Charles'a de Gaulle'a *La France et son armée* stanowi nie tylko opracowanie na temat historii francuskiej armii, lecz także prezentuje historię instytucji politycznych i przemian społecznych. W dziele tym de Gaulle nie opowiadał się za żadnym konkretnym ustrojem. Skłaniał się raczej ku temu, że każdy ustrój jest dobry, o ile zapewnia równowagę między inicjatywą do działania a umiejętnym zastosowaniem odpowiednich środków. De Gaulle poddał jednocześnie krytyce zarówno rządy słabych monarchów, jak i źle urządzone demokracje. Idea narodowego arbitra stworzona przez de Gaulle'a przypomina w tym względzie koncepcję *pouvoir modérateur* Benjamina Constanta. W koncepcji tej istotne jest określenie głowy państwa jako *arbitra* – myśl ta pojawiła się już w przemówieniu z Bayeux, a następnie powtórzona została w art. 5 konstytucji z 1958 roku. Dla interpretacji pojęcia *arbitra* kluczowa wydaje się swoista odpowiedzialność polityczna prezydenta Republiki przed własnym elektoratem. Prezydent ma obowiązek wciąż na nowo potwierdzać zaufanie swoich wyborców, nie tylko kandydując w wyborach prezydenckich, lecz także rozpisując wybory parlamentarne (zwłaszcza w konsekwencji skorzystania z prezydenckiego prawa rozwiązania parlamentu) oraz referendum. De Gaulle w tym właśnie mechanizmie widział istotę demokracji: należy podjąć ryzyko i uczynić naród ostatecznym decydującym. Znaczenie ma zatem więź między władcą a narodem. Doktryna *stróża konstytucji* wysuwa na plan pierwszy następujące rozumowanie: istnieją pewne, podstawowe, nad wszelkimi innymi normami prawnymi stojące zasady ustroju, zaś strzeżenie ich jest obowiązkiem głowy państwa. Zapewnienie poszanowania dla podstawowych zasad ustroju jest możliwe tylko wtedy, jeśli się ich stróża – głowę państwa postawi nad organami państwowymi i ponad normami prawnymi,

także konstytucyjnymi. Miało to miejsce w V Republice, w której generał de Gaulle przypisywał sobie prawo interpretowania konstytucji zgodnie z jej duchem, lecz niekoniecznie zgodnie z jej literą. Konsekwencją doktryny *moderator imperii* jest więc postawienie głowy państwa ponad wszystkimi normami prawnymi, z wyjątkiem podstawowych zasad ustroju.

4.7 W pierwszej chwili zestawienie ze sobą poglądów Charles'a de Gaulle'a i Carla Schmitta może się wydawać zaskakujące, jednak po bliższym przyjrzeniu się jednym i drugim porównanie okazuje się uzasadnione. Jest wysoce prawdopodobne, że de Gaulle znał twórczość Schmitta, gdyż interesował się literaturą niemiecką i znał ją dobrze, a zwłaszcza znał te pozycje, które wpływały na panujące w Niemczech nastroje społeczne. Krytyka parlamentaryzmu i praktyki parlamentarnej to niewątpliwie zbieżny aspekt poglądów de Gaulle'a oraz Schmitta. Prezydent spełnia w republice tę funkcję, jaką spełniał w XIX wieku monarcha, mianowicie zajmuje on na stałe najwyższe miejsce w państwie, które dzięki temu jest przesunięte poza obszar konkurencji i walk stronnictw politycznych. To łagodzi spór polityczny i racjonalizuje go, ponieważ zakusy partii politycznych w dążeniu do władzy są z góry ograniczone. W ten sposób monarcha w monarchii konstytucyjnej, a prezydent mający silną pozycję w republice stają się *pouvoir neutre, invisible modérateur*, temperujący i łagodzący przeciwieństwa i tarcia pomiędzy różnymi państwowymi funkcjami i działaniami. Prezydent stoi wówczas ponad partiami i swymi działaniami tworzy atmosferę porozumienia. W sytuacji, gdy arbitraż nie przyniesie skutku, prezydent ma prawo do podejmowania decyzji w oparciu o nadzwyczajne uprawnienia, bez skrepowania przepisami ustawowymi, za wyjątkiem podstawowych zasad ustroju.

4.8 W dalszej kolejności poświęcono się analizie wątków polskich w myśli Charles'a de Gaulle'a. De Gaulle w młodości przebywał w Polsce dwukrotnie: od kwietnia 1919 roku do maja 1920 roku, a następnie od czerwca 1920 roku do końca stycznia 1921 roku. Był świadkiem bardzo ważnych dla Polski wydarzeń, jak odrodzenie Polski po 123-letnim okresie zaborów i wojna bolszewicka zakończona traktatem ryskim. Pisarz André Malraux, bliski współpracownik de Gaulle'a i minister kultury w rządach V Republiki miał powiedzieć w 1945 roku, że de Gaulle posiada wszystkie teksty i książki Piłsudskiego tłumaczone na język francuski. Marszałkowi Józefowi Piłsudskiemu, podobnie jak generałowi Charles'owi de Gaulle'owi, nieustannie towarzyszyła świadomość zagrożenia wojną. Podobnie jak generał Charles de Gaulle, Józef Piłsudski był przeciwnikiem partii politycznych, uznając, że wprowadzają do życia politycznego zamęt, kierując się jedynie partykularnymi interesami. W mniemaniu Piłsudskiego każdy system polityczny, formę ustrojową oraz właściwe jej instytucje

(organy, normy) należy rozpatrywać w konkretnym kontekście historycznym, rezygnując z podejścia ideologicznego w tej materii. Bliski jest w tym *doktrynie okoliczności*, praktykowanej przez Charles'a de Gaulle'a. Rozważania zebrane w przedmiotowym opracowaniu pozwoliły dalej sformułować wniosek, że Charles de Gaulle najprawdopodobniej znał treść Konstytucji kwietniowej, tym bardziej że była w tamtym czasie bardzo popularna. Wiele wskazuje na to, iż mógł się inspirować jej rozwiązaniami, tworząc własną koncepcję państwa. Zbieżne w obu konstytucjach jest przede wszystkim poszukiwanie *moderatora imperii* i personalizacja władzy. Konstytucja kwietniowa określa Prezydenta jako czynnik nadrzędny w państwie, zaś Konstytucja V Republiki stawia Prezydenta Republiki na straży konstytucji – sprawuje on arbitraż dla zapewnienia prawidłowego funkcjonowania władz publicznych. Konstytucja kwietniowa przyznaje Prezydentowi szerokie prerogatywy, w tym możliwość rozwiązywania Sejmu i Senatu przed upływem kadencji. Także Konstytucja V Republiki wyposaża prezydenta w rozległe kompetencje, do których zalicza się możliwość rozwiązania Zgromadzenia Narodowego. Według Konstytucji kwietniowej Prezydent Rzeczypospolitej za swe akty urzędowe nie jest odpowiedzialny. Nieodpowiedzialność polityczna Prezydenta przed legislaturą wynika także w całości z rozwiązań konstytucyjnych zawartych w ustawie zasadniczej z 1958 roku. Kadencja Prezydenta Rzeczypospolitej trwała, zgodnie z Konstytucją kwietniową, siedem lat - tyle samo trwała kadencja Prezydenta Republiki. Pewne analogie między konstytucjami występowały także w odniesieniu do władzy ustawodawczej. Konstytucja kwietniowa określała enumeratywnie wymienione kompetencje Sejmu: sprawowanie funkcji ustawodawczej, kontrolę nad działalnością Rządu, ustalanie budżetu i nakładanie ciężarów na obywateli. Konstytucja kwietniowa wyraźnie zastrzega, że funkcje rządu Państwem nie należą do Sejmu. Podobnie Konstytucja V Republiki ogranicza kompetencje parlamentu do kontroli rządu i uchwalania ustaw. Prowadzenie polityki państwa należy natomiast do rządu. Ponadto Konstytucja z 1958 roku wymienia enumeratywnie, jakie kwestie mieszczą się w zakresie przedmiotowym ustaw uchwalanych przez parlament. Inicjatywa ustawodawcza, wedle Konstytucji kwietniowej, służyła Rządowi i Sejmowi, przy czym inicjatywa ustawodawcza w sprawach budżetu, kontyngentu rekruta i ratyfikacji umów międzynarodowych należała wyłącznie do Rządu. Ponadto Sejm nie mógł bez zgody Rządu uchwalić ustawy, pociągającej za sobą wydatki ze Skarbu Państwa, dla których nie było pokrycia w budżecie. Jest to rozwiązanie bardzo podobne do przyjętego w Konstytucji V Republiki rozróżnienia na *projets de loi* (rządowe projekty ustaw) oraz *propositions de loi* (projekty wnoszone przez parlamentarzystów). Zgodnie z Konstytucją V Republiki inicjatywa ustawodawcza przysługuje zarówno premierowi, jak i członkom Parlamentu. Rządowe *projets*

de lois są rozpatrywane przez Radę Ministrów po zasięgnięciu opinii Rady Stanu i wnoszone do prezydium jednej z izb. Z kolei *propositions de loi*, czyli parlamentarne propozycje ustaw, nie muszą być opiniowane przez żaden organ zanim zostaną przedłożone izbom. Propozycje ustaw wnoszone przez parlamentarzystów mogą jednak dotyczyć tylko domen zastrzeżonych (*domaines de la loi*), wyszczególnionych w art. 34 Konstytucji V Republiki. Konstytucja kwietniowa przewidywała możliwość zarządzenia stanu wyjątkowego przez Radę Ministrów, za zgodą Prezydenta, na wypadek zagrożenia Państwa z zewnątrz oraz w razie rozruchów wewnętrznych lub zdrady stanu, zagrażających ustrojowi lub bezpieczeństwu Państwa albo bezpieczeństwu obywateli. Natomiast w razie konieczności użycia sił zbrojnych do obrony Państwa, Prezydent Rzeczypospolitej zarządzał stan wojenny na obszarze całego Państwa lub jego części. Również Konstytucja V Republiki wyposaża prezydenta w odpowiednie kompetencje, mające zapewnić ochronę niepodległości, integralności terytorialnej i zobowiązań międzynarodowych. Słynny artykuł 16 francuskiej ustawy zasadniczej stanowi bardzo ogólnie, iż w takiej sytuacji poważnego i bezpośredniego zagrożenia, prezydent podejmuje wszelkie środki wymagane w danych okolicznościach.

4.9 W dalszej kolejności przyjrano się analogiom pomiędzy koncepcjami Charles'a de Gaulle'a a projektem tzw. *konstytucji Vichy*. Mając na uwadze, że generała de Gaulle'a łączyły w początkach jego kariery bliskie relacje z Philippem Pétainem (gdy był podporucznikiem w 33. pułku piechoty w Arras, a w 1925 r. członkiem osobistego sztabu marszałka) można mniemać, iż generałowi znana była treść projektu i jest wielce prawdopodobne, że nie pozostała ona bez wpływu na rozwój jego własnej koncepcji państwa. Należy podkreślić, iż, wbrew powszechnej opinii, projekt *konstytucji Vichy* w miarę jego opracowywania odbiegał dość znacznie od założeń Rewolucji Narodowej, powracając w istotnym stopniu do praktyk parlamentarnych. Podczas gdy reżim Vichy niewątpliwie przybierał kształt autorytarny, projekt konstytucji żył własnym życiem, proponując koncepcję państwa zaskakująco nowoczesną. O demokratycznych i parlamentarnych elementach projektu konstytucji rządu Rewolucji Narodowej fakt, iż Laval odnosił się do niego bardzo nieprzychylnie, zaś niemieckie władze okupacyjne wręcz zabroniły jego publikacji. Projekt konstytucji pozostał zatem tylko projektem i nigdy nie został oficjalnie ogłoszony.

Analizując powyższą problematykę dowiedziono istnienia zbieżności pomiędzy projektem konstytucji Vichy a Konstytucją V Republiki. Konstytucja opracowana w 1958 roku z inicjatywy Charles'a de Gaulle'a, choć z założenia demokratyczna, nie jest pozbawiona rysu autorytarnego, który znajdujemy w tekście jej poprzedniczki. Na płaszczyźnie doktrynalnej,

reżim postulowany przez konstytucję Vichy nie jest wyłącznie prezydencki, gdyż rząd może zostać obalony w drodze wotum nieufności wyrażonego przez Zgromadzenie Narodowe. Nie ma też charakteru czysto parlamentarnego, ponieważ izby parlamentu mają wyraźnie ograniczoną kompetencję, ograniczoną dodatkowo surowymi przepisami prawa. Nietrudno dostrzec zbieżności z tzw. systemem półprezydenckim ukształtowanym przez konstytucję V Republiki, który również nie jest ani prezydencki, ani w pełni parlamentarny. Instytucja referendum wprawdzie ostatecznie nie znalazła się w projekcie konstytucji Vichy, choć była obecna w niektórych projektach, tj. w art. 112 projektu J. Barthélemy oraz w art. 96 obydwu projektów Rady Narodowej, przy czym chodziło o referendum o charakterze konsultacyjnym, a nie decyzyjnym. Rola głowy państwa została zredefiniowana przez Bouthilliera podczas posiedzenia z 11 października 1943 roku: *Głowa państwa powinna być w istocie elementem równowagi pomiędzy (...) różnymi komponentami władzy. Prezydent nie powinien zatem być wybierany tylko przez same dwie izby parlamentu.* Koncepcja ta jest bardzo bliska wizji generała de Gaulle'a, który w funkcji Prezydenta Republiki upatrywał swoistego *pouvoir modérateur*.

Według ostatecznego projektu konstytucji Vichy, prezydent miał być personifikacją Narodu i odpowiadać za jego losy. Konstytucja określała go jako arbitra wyższych interesów państwa zapewniającego prawidłowe funkcjonowanie instytucji i podtrzymywanie – gdy to jest konieczne również w drodze rozwiązania parlamentu – permanentnego stan zaufania między rządem i narodem. Konstytucja V Republiki podobnie przewiduje, że Prezydent stoi na straży przestrzegania konstytucji oraz zapewnia poprzez swój arbitraż prawidłowe funkcjonowanie władz publicznych i ciągłość państwową. Obie ustawy zasadnicze przewidywały uprawnienie dla prezydenta do rozwiązania parlamentu. Inicjatywa ustawodawcza miała przysługiwać prezydentowi i członkom obu izb parlamentu, według konstytucji Vichy oraz premierowi i członkom parlamentu, według konstytucji V Republiki. W obu konstytucjach pojawiają się również pojęcia *projet de loi* i *proposition de loi*. Konstytucja Vichy stanowiła, iż parlamentarzystów wybierają w wyborach obywatele, niemniej jednak w składzie Senatu zarezerwowano także miejsce dla przedstawicieli organizacji zawodowych i elit kraju. Ideę partycypacji, wyrażoną w konstytucji Vichy poprzez wprowadzenie do Senatu przedstawicieli różnych środowisk i organizacji, odnajdujemy także w projekcie reformy Senatu zaproponowanym przez de Gaulle'a w 1968 roku. Konstytucja Vichy stanowiła, że członkowie obu izb mogli składać propozycje ustaw lub poprawki do projektów i propozycji ustaw. Propozycje lub poprawki pociągające za sobą wzrost wydatków publicznych nie mogły w ogóle być dyskutowane, o ile rząd nie wyraził zgody na ich rozpatrzenie. Podobne sformułowanie

zawiera Konstytucja V Republiki: parlamentarne propozycje ustaw i poprawki zgłaszane przez członków Parlamentu są dopuszczalne, o ile ich uchwalenie nie spowoduje w konsekwencji zmniejszenia zasobów publicznych, bądź stworzenia nowych lub powiększenia istniejących wydatków publicznych.

W wielu dziedzinach nowe władze podjęły też i rozwinęły politykę prowadzoną przez Vichy. Najbardziej zadziwiającą ciągłość w tym zakresie można dostrzec w polityce rodzinnej: w rozporządzeniu z marca 1945 roku podpisanym przez M. Billoux, Ministra Zdrowia Publicznego w rządzie tymczasowym Charlesa de Gaulle'a, przejęto istotne postanowienia tzw. ustawy *Gounot* przyjętej przez rząd Philippe'a Pétain w 1942 roku: w szczególności uznawano rodzinę za jednostkę o szczególnym statusie, poniekąd publicznym. Podobieństwa dotyczyły też depozytariuszy władzy publicznej oraz polityki prowadzonej wobec ruchów społecznych. Od tej pory nawiązana została relacja pomiędzy administracją i stowarzyszeniami. Także na płaszczyźnie ekonomicznej i społecznej kontynuowana była niejedna inicjatywa powstała w Vichy. Karta Pracy (*Charte du travail*) oraz środki podejmowane przez Ministra Pracy zapowiadały już powstanie rad pracowniczych (*comités d'entreprise*) oraz wprowadzenie wynagrodzenia minimalnego. Podobnie rzecz się miała z rolnictwem: ustawa regulująca instytucję dzierżawy, ogłoszona w październiku 1945 roku nie była wcale rewolucyjna. Już ustawa z 15 lipca 1942 roku wprowadziła zasadę odszkodowania dla rolników za ulepszenia eksploatacji oraz prawo pierwokupu dla rolników. Rząd tymczasowy utrzymał także w mocy liczne przepisy regulujące zaopatrzenie, zapotrzebowanie i dystrybucję produktów. Charles de Gaulle w gruncie rzeczy bardzo dużo przejął z Vichy. Doktryna okoliczności, którą wyznawali i de Gaulle, i Pétain, okazała się silniejsza niż ideologie. Obaj przywódcy znaleźli się w odmiennych okolicznościach, do których odmiennie dostosowali swoje działanie.

5. Wnioski końcowe

W świetle poczynionych ustaleń znajdują potwierdzenie tezy o wpływie wybranych czynników na kształtowanie się koncepcji państwa generała de Gaulle'a. Środowisko rodzinne, charakteryzujące się głębokim patriotyzmem, wiarą katolicką, otwarte na nowoczesność, ale zarazem przywiązane do konserwatywnych wartości, ukształtowało w młodym de Gaulle'u przekonanie, iż Francja ma do spełnienia misję w świecie. Dla wypełnienia tej misji Francji potrzebne są odpowiednie narzędzia konstytucyjne – głowa państwa posiadająca władzę na tyle silną i ugruntowaną, aby móc stawić czoła realiom. Wpływ ruchów chrześcijańskich takich jak *Le Sillon* oraz *Le Correspondant*, a także pisarzy i myślicieli: Charles'a Péguy, Ernesta Psichari'ego, Émile'a Boutroux, Henri'ego Bergsona i Maurice'a Barrès ukształtowały myśl

polityczną de Gaulle'a relatywnie szybko – w istocie już w latach 30. XX stulecia. Podobnie jak jego ulubiony pisarz, Charles Péguy, de Gaulle stawiał siebie ponad prawicę i lewicę, zaś w chwili zagrożenia ojczyzny cenił każdego patriotę, nieważne do jakiej ten należał partii. W myśli obydwu tych postaci odnajdziemy podobieństwa, takie jak przywiązanie do pewnych idei socjalistycznych, takich jak walka z biedą, a także postulat pragmatyzmu i niechęć do doktryny. Myśl Charles'a de Gaulle'a bliska była chrześcijańskiej demokracji, a zwłaszcza koncepcjom propagowanym przez *Sillon* i *Le Correspondant*. *Sillon* opowiadał się za Republiką i demokracją, opartych na wartościach chrześcijańskich. Założyciel *Sillonu*, Marc Sangnier, podobnie jak później generał de Gaulle, postulował przyznanie prawa wyborczego kobietom, referendum i profesjonalny Senat. Wielokrotnie podnoszone postulaty poszerzenia kompetencji głowy państwa oraz rozwiązania problemów społecznych, pogodzenia tradycji z moralnością oraz partycypacji były przez de Gaulle'a przejmowane od *Le Correspondant*. Koncepcje Ernesta Psichari'ego łączyło wiele z poglądami Charles'a de Gaulle'a, przede wszystkim ideowe przywiązanie do Ojczyzny, narodu i mistyki, kult armii i mit romantycznego żołnierza, a także nowa wizja wojska oparta na koncepcji armii pancernej. Charles de Gaulle podkreślał z całą mocą zaangażowanie niektórych pisarzy w odnowę intelektualną, duchową i moralną narodu francuskiego. Wśród tych myślicieli znaleźli się wymienieni wyżej Émile Boutroux, Henri Bergson i Maurice Barrès. Jak to ujął Alain Larcen, koncepcje Charles'a de Gaulle'a rozwijały się pod znakiem *trzech B*. Wspomniani trzej autorzy uosabiali tradycję republikańską, niechęć do politycznych podziałów, poszukiwanie silnej demokracji i jedności narodowej, wartości społeczne, chrześcijańskie i historyczne.

Koncepcja silnej głowy państwa jako neutralnego arbitra, *pouvoir modérateur*, przedstawiona już w początkach XIX wieku przez Benjamina Constanta jest zbieżna z wizją przywódcy, jaką miał de Gaulle. Prezydent V Republiki wystąpił między innymi jako *moderator imperii* podczas poważnej sytuacji w Algierii, która dała głowie państwa uprawnienie do rządzenia na podstawie szczególnych uprawnień, jakie przyznaje art. 16 Konstytucji V Republiki. W praktyce spowodowało to odsunięcie od władzy parlamentu, którego procedury okazały się przeszkodą dla podjęcia efektywnego działania w chwili zagrożenia. Generał de Gaulle rozumiał jednak, że odpowiedzialność moralna nie pozwalała mu nadużywać szerokich kompetencji, przysługujących mu jako *stróżowi konstytucji*. Wiele wskazuje na to, że serce Charles'a de Gaulle'a biło dla monarchii. Zdawał on sobie jednak sprawę, że nie można odwrócić biegu historii i przywrócić tego, co nieodwracalne, a przy tym, że w realiach francuskich władza musi mieć oparcie w akceptacji narodu. Monarcha republikański jest więc kontrolowany i ograniczany przez odpowiednie instytucje, które

stanowią dla niego przeciwwagę, przede wszystkim parlament . Do momentu przegranej w ostatnim referendum, w kwietniu 1969 roku, Charles de Gaulle zawsze potrafił przemówić bezpośrednio do tłumu Francuzów, do narodu, ponad głowami ich oficjalnych reprezentantów. Doprowadzenie przez de Gaulle'a do syntezy aksjologicznej tradycji monarchistycznej i republikańskiej nie jest jednak, trzeba zaznaczyć, przedmiotem *communis opinio doctorum*.

Zauważono także pewne podobieństwa między koncepcją de Gaulle'a a doktryną Carla Schmitta, w odniesieniu do pragmatyzmu i skuteczności podejmowanych działań (de Gaulle był zwolennikiem doktryny okoliczności). Zarówno w myśli Carla Schmitta, jak i w koncepcjach generała de Gaulle'a występują elementy autorytarne, Schmitt zakłada wręcz potrzebę dyktatury w celu obrony zagrożonego ładu, przy przyznaniu prezydentowi prawa wprowadzenia stanu wyjątkowego, w którym wolno mu podejmować wszelkie niezbędne decyzje, bez skrępowania przepisami ustawowymi . Powyższe obowiązuje oczywiście na czas trwania owego stanu wyjątkowego. Obaj myśliciele postulowali ustanowienie *moderatora imperii*, który może działać w nadzwyczajnych sytuacjach. Schmitt, podobnie jak de Gaulle, chciał zrealizować ideę silnego państwa, poddawał krytyce partie polityczne i parlament.

Józef Piłsudski i Charles de Gaulle podobnie postrzegali ojczyznę. Obaj wychowani zostali w poczuciu obowiązku wobec ojczyzny, której mieli służyć do końca. Obaj, gdy po raz pierwszy pojawili się na scenie politycznej, mieli wielu przeciwników, jednak postanowili sami pokierować losem narodu, nawet wbrew opinii publicznej. Mieli podobną, patriarchalną wizję relacji między narodem a jego przywódcą. Obaj mieli podobne zdanie o ideologiach, doktrynach i systemach. Pobyt w Polsce zaowocował nie tylko dobrą znajomością kraju, ale także języka. W pracy zwraca się również uwagę na to, że liczne przepisy Konstytucji V Republiki oraz Konstytucji kwietniowej wykazują uderzające podobieństwo.

Wiele rozwiązań Konstytucji V Republiki przyjęto z ostatniego projektu konstytucji rządu Rewolucji Narodowej. Pomimo faktu, że koncepcje Wolnych Francuzów i vichystów wydają się co do zasady ideologicznie i moralnie skrajnie odległe, rozwiązania konstytucyjne przyjęte przez jednych i drugich były ze sobą zbieżne. Rzec można, że generał de Gaulle uzyskał podobny skutek w odwrotny sposób: konstytucja V Republiki była bardziej demokratyczna niż projekt konstytucji Vichy, jednak jej praktyka wykazywała zdecydowanie skłonności autorytarne. Z kolei projekt konstytucji rządu Rewolucji Narodowej, w początkowym założeniu bardziej autorytarny, ewoluował w stronę parlamentaryzmu i elementów demokratycznych.

Myśl Charles'a de Gaulle'a mieściła się w szerszym kontekście ówczesnej narracji krytyków parlamentaryzmu, która mogła, ale nie musiała, czego dowodzi przykład de Gaulle'a, odrzucać podstawowych idei demokracji. Ustrój, który w 1958 r. ustanowił Charles de Gaulle, jest dowodem na to, że możliwe jest zachowanie demokratycznej formy rządów, która zawiera jednocześnie pewne mechanizmy zapewniające rządzącemu państwem podejmowanie nie znoszących sprzeciwu decyzji w przypadku zagrożenia. W efekcie de Gaulle stworzył model rządów pośredni, tzw. półprezydencki, który miał i mógł służyć Republice Francuskiej przez wiele lat jako narzędzie do realizacji pewnej idei Francji.